

УДК 80
ББК 81.2 -2.

**БА ИСМ ГУЗАШТАНИ
СИФАТИ ФЕЪЛӢ ДАР
ЗАБОНИ ТОҶИКӢ ВА
МУОДИЛӢОИ
АНГЛИСИИ ОН**

Атаева Ҳафизахон Гафаровна, сармуаллими кафедраи умумидонишигоҳии забонҳои хориҷии ДДХ ба номи акад. Б. Гафуров; **Алимухамедова Нигина Тоҳирҷонова**, сармуаллими кафедраи умумидонишигоҳии забонҳои хориҷии ДДХ ба номи акад. Б. Гафуров (Тоҷикистон, Хучанд)

**ПЕРЕХОД ПРИЧАСТИЙ
В РАЗРЯД СУЩЕСТВИ-
ТЕЛЬНЫХ В
ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКЕ
И ИХ АНГЛИЙСКИЕ
ЭКВИВАЛЕНТЫ**

Атаева Хафизахон Гафаровна, старший преподаватель общеуниверситетской кафедры иностранных языков ХГУ им. акад. Б.Гафурова; **Алимухамедова Нигина Тахирджановна**, старший преподаватель общеуниверситетской кафедры иностранных языков ХГУ им. акад. Б.Гафурова (Таджикистан, Худжанд)

**TRANSITION OF
PARTICIPLES INTO THE
CATEGORY OF NOUNS
IN TAJIK AND THEIR
ENGLISH EQUIVALENTS**

Ataeva Hafizakhon Gafarovna, senior teacher of foreign language department of KhSU named after acad. B. Gafurov; **Alimukhamedova Nighina Tohirjonovna** senior teacher of foreign language department of KhSU named after acad. B. Gafurov (Tajikistan, Khujand), **E-MAIL:** Abubakrkhon@mail.ru Alimukhamedova-74@mail.ru

Калидвожаҳо: конверсия, субстантиватсия, сифати феъли замони ҳозира, сифати феъли замони гузашта, қабليات, ҳамзамонӣ, калима - морфема

Дар мақола таҳлили муқоисавии яке аз мураккабтарин ҳодисаҳои грамматикӣ забонҳои англисӣю тоҷикӣ – гузариши калимаҳо аз як ҳиссаи нутқ ба дигараш, аз ҷумла гузариши сифати феълӣ ба исм сурат гирифтааст. Таҳлил нишон медиҳад, ки дар забони англисӣ сифати феълӣ ду замон – ҳозира ва гузашта дорад, дар забони тоҷикӣ бошад, сифатҳои феъли замони гузашта, ҳозира, ҳозира-оянда, ҳозираи муайян ва оянда мавҷуд аст. Маъмулан, дар забони тоҷикӣ сифатҳои феълӣ ҳамаи хусусиятҳои исм, аз ҷумла шумора, артикли муайянию номуайяни, пешоянду пасоянд қабул ва вазифаҳои синтаксисии онро адо мекунанд. Ба сифатҳои феъли I ва II-и забони англисӣ тарзҳои мухталифи субстантиватсия хос аст. Сифати феъли II-и забони англисӣ асосан бо тарзҳои гуногун ба исм мегузарад.

Ключевые слова: причастие настоящего времени, причастие прошедшего времени, субстантивация, конверсия, предшествование, постсобытийность, одновременность, слово-морфема

Произведён сравнительный анализ одного из самых сложных грамматических явлений английского и таджикского языков - преобразование слов одной части речи в другую, в частности субстантивация причастий. Анализ показывает, что в английском языке причастия делятся на причастия настоящего и прошедшего времени, в то время как в таджикском языке причастия бывают прошедшего, настоящего, настоящего с

коннотацией будущего, настоящего определенного (продолжительного) и будущего времени. Как правило, в таджикском языке причастия обладают всеми грамматическими особенностями существительных, такими как число, определенный и неопределенный артикли, предлоги и послелоги, и им присущи синтаксические функции имени существительного. Английским причастиям I и II присущи разные способы субстантивации. Причастие II в основном различными способами преобразуется в имя существительное.

Keywords: present participle, past participle, substantivization, conversion, priority, posteriority, simultaneousness, word-morpheme

The authors have conducted a comparative analysis of one of the most complicated phenomena of English and Tajik languages – that of transformation of one part of speech into another. This article dwells, in particular, on substantivization of participles. It is common knowledge that in English there are two types of participles – present and past ones, meanwhile in Tajik we differentiate the following types: participles of present and past tenses, of present with a connotation of future, of present definite (continuous) and future tenses. As a rule, in Tajik participles possess all grammar peculiarities of nouns, such as number, definite and indefinite articles; they assume prepositions and postpositions into their structure, syntactical function of nouns are inherent in them as well. Different models of substantivization proceed from both participles too. Participle II converts mainly into nouns by different means.

Доир ба гузариши сифат ва сифатҳои феълӣ ба гурӯҳи исмҳо ва субстантиватсия шудани онҳо дар забони англисӣ олимону муҳаққиқони зиёде кор кардаанд. Дар забони тоҷикӣ бошад, ин масъала бояду шояд таҳқиқ нашудааст. Роҷеъ ба муқоисаи ҳодисаи субстантиватсия дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ то ҳол осори махсус ба таъбарасидааст.

Сифати феълӣ дар ҳар ду забон мавҷуд аст. Таҳти мафҳуми “сифати феълӣ” шакли феълиро бояд фаҳмид, ки он амал ё ҳолати предметро чун аломати он ифода менамояд. Чунин аломат замони худро надорад. Замони он аз рӯи замони феъл-хабари ҷумла муайян карда мешавад.

Сифатҳои феълӣ дар ҷумла ғайр аз вазифаи асосиашон, чун исм низ кор фармуда мешаванд. Дар китоби забони адабии ҳозираи тоҷик (2, с.330) сифати феълӣ ба замони гузашта, ҳозира, ҳозира - оянда, ҳозираи муайян ва оянда ҷудо карда шудааст. Забоншинос К. Усмонов дар китоби худ “Морфологияи муқоисавии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ” [7, с. 174] се шакли категориалии сифати феълиро ҷудо кардааст: сифати феълии қабليات, сифати феълии ҳамзамонӣ ва сифати феълии минбаъдият, ки аз ин як умумият дар сохтори онҳо шаҳодат медиҳад, яъне ҳар сеи ин воҳидҳо дорои як шакли умумӣ мебошанд [7, с. 176].

1) Сифати феълии қабليات пасванди **-а** ё **-агӣ** дорад ва ба он шаклҳои навъи **рафта- рафтагӣ, гуфта – гуфтагӣ** дохил мешаванд. Чунин сифати феълӣ амали пеш аз ягон амали гузашта, ҳозира ё оянда воқеъшавандаро ифода менамояд, аз ин лиҳоз онро ӯ сифати феълии қабليات номидааст.

2) Сифати феълии ҳамзамонӣ аз сифати феълии қабلياتи феъли асосӣ ва шакли сифати қабلياتи феълии феъли ёвари **истодан** сохта мешавад, мисол: **рафта истода, рафта истодагӣ, хонда истода, хонда истодагӣ**.

3) Сифати феълии минбаъдият аз префикси **ме-** ва шакли сифати феълии қабلياتи феъли маънодор сохта мешавад: **мерафта, мехонда, мегуфта**. Ба ин шакл метавонад морфемаи **-гӣ** низ ҳамроҳ шавад: **мерафтагӣ, мехондагӣ, мегуфтагӣ**.

Хамин тавр, воҳидҳои навъи **рафта (гӣ), рафта истода(гӣ) ва мерафта(гӣ)** се шакли категориалии як сифати феълии забони тоҷикӣ мебошанд, ки онҳо дар сохтор як умумият доранд, яъне дар онҳо як шакли умумии **рафта(гӣ)** такрор мешавад. Шакли аввал **рафта(гӣ)** ба амали қаблан иҷрошаванда далолат мекунад. Ин қабليات метавонад ба амали замони гузашта (рафта дидам), ҳозира (рафта мебинам) ва оянда (рафта хоҳам дид) нисбат дошта бошад. Шакли **рафта истода(гӣ)** морфемаи мусбат дорад, ки он тавассути феъли ёридиҳандаи **истода** ифода шудааст. **Истода** маънои луғавии худро гум карда, вазифаи морфемаро ба ўҳда гирифтааст, чунин воҳидҳо **калима-морфема** ном доранд. Вазифаи **калима-морфема** нишон додани давомнокии амалест, ки бо амали дигар ҳамзамон мебошад. Аз ин рӯ шакли **рафта истода(гӣ)** маънои грамматикӣ ҳамзамонро дорост.

Шакли сеюми сифати феълӣ **мерафта(гӣ)** морфемаи мусбати **ме-**ро қабул кардааст, ки вазифаи грамматикӣ он ифодаи маънои минбаъдият ва номуайянии ҳудуди амал аст. Он ба амале далолат мекунад, ки пас аз амали дигаре ба вуқӯъ меояд. Бинобар он чунин шаклро сифати феълии минбаъдият метавон номид [7, с. 177].

Дар поён ҷараёни субстантиватсия шудани ин се шакли категориалии сифати феълии забони тоҷикиро баррасӣ намуда, роҳи воситаҳои ифодаи онҳоро дар забони англисӣ ҷустуҷӯ менамоем. Таҳлилро аз сифати феълии қабليات оғоз менамоем ва аз ин рӯ ба мисолҳо муроҷиат мекунем: Вақте ки ҷанг сар шуд, сарой **будагиҳо** ба воҳима афтоданд, ба фикри молу ҷони худ шуданд (9, с.52). – *When the war began, the people in saray (palace) cared about their property and life.* Дар ин ҷумла калимаи **будагиҳо** сифати феълии қабليات мебошад, ки он пасванди **-гӣ** дорад. **Будагиҳо** дар ин ҷумла субстантиватсия шуда, вазифаи синтаксисии мубтадоро иҷро кардааст. Дар ҷумла **будагиҳо** пасванди шакли ҷамъро (**-ҳо**) гирифтааст, ки он аз зиёд будани исми конкрет шаҳодат медиҳад. Аз ин инчунин мувофиқати хабарҳои **афтоданд ва шуданд** бо мубтадои **будагиҳо** гувоҳӣ медиҳад, яъне пасванди **-ҳо** талаб кардааст, ки феълҳои **афтоданд ва шуданд** морфемаи шахси 3-юми ҷамъи феъл (**-анд**) гиранд. Сифати феълии қабلياتи **будагиҳо** ба исм гузашта, маънои бошандагони саройро ифода мекунад. Дар забони англисӣ бошад, калимаи **будагиҳо - the people** (одамон) тарҷума шудааст, ки онро сифати феълии қабلياتи субстантиватсияшуда ҳисобидан нашоёд. Аз тарҷума бармеояд, ки сифати феълии қабلياتи забони тоҷикӣ, ки субстантиватсия шудааст, ба забони англисӣ наметавонад танҳо тавассути сифати феълӣ ифода карда шавад. Бинобар он дар забони англисӣ ин сифати феълӣ тавассути калимаи **people** ифодаи худро ёфтааст, зеро **будагиҳо** дар забони тоҷикӣ мафҳуми **одамонро** дар назар дорад, ки он дар забони тоҷикӣ зикр нашудааст. Аз ин бармеояд, ки дар забони англисӣ калимаи **одамон** бояд ҳатман оварда шавад. Исми мазкур вазифаи синтаксисии мубтадоро иҷро мекунад. Наҳод, ки **шундагиҳои** ман ҳақиқат дошта бошанд-а! (10, с.15). – *Could what I have heard be true?* Дар ин мисол сифати феълии қабلياتи **шундагиҳои** ба гурӯҳи исм гузашта, мафҳуми предметонидашударо мефаҳмонад ва дар ҷумла вазифаи синтаксисии мубтадоро адо кардааст. **Шундагиҳо** субстантиватсия шудааст, зеро он пасванди «**-ҳо**» гирифтааст ва ба зиёд будани предметҳои зикршаванда далолат мекунад. Аз ин инчунин мувофиқати хабари **бошанд** бо мубтадои **шундагиҳо** шаҳодат медиҳад, яъне феъли **буданд** морфемаи

шаҳси 3-юми ҷамъи феълро (-анд) қабул кардааст. **Шунидагиҳо** инчунин бандаки –и гирифтааст ва тавассути он ба муайянкунандаи худ (ман) алоқаманд шудааст. Дар забони англисӣ бошад, **шундагиҳои ман - what I heard** (он чи ки ман шундаам) тарҷума шудааст, ки он сифати феълӣ субстантиватсияшудаи қабليات намебошад. Дар ин ҷо лозим меояд, ки ба он ягон калима - шарҳдиҳандаи дигаре замима карда шавад, ки он дар забони англисӣ тавассути ҷонишини нисбии **what** ифодаи худро ёфтааст, зеро **шундагиҳо** дар забони тоҷикӣ мафҳуми **ҷизҳои шундари** дар назар дорад, ки он дар забони тоҷикӣ зикр нашудааст. Аз ин бармеояд, ки дар забони англисӣ ҷонишини **what** бояд ҳатман оварда шавад. Исми мазкур вазифаи синтаксисии мубтадоро иҷро мекунад ва ин вазифаро ҷумлаи **what I heard** ба ӯҳда гирифтааст. ...боре ба **пурсидагиҳои** модараш гуфт, ки дигар илҷ надорад (10, 290). – ...once he replied to his mother’s **questions** that he had no choice. Дар мисоли мазкур сифати феълӣ **пурсидагиҳо** субстантиватсия шудааст, ки он низ пасванди ҷамъбандӣ гирифтааст ва ба зиёд будани предмет далолат мекунад. Ғайр аз ин он бандаки изофии –и гирифтааст, ки он муайянкунандаро ба муайяншаванда алоқаманд менамояд. Лекин тарҷумаи англисии он нишон медиҳад, ки “**пурсидагиҳо**” **questions** (саволҳо) тарҷума шуда худ исм аст на сифати феълӣ.

Тарҷумаи мисолҳо нишон медиҳанд, ки калимаҳои навъи **будагиҳо, шундагиҳо, пурсидагиҳо** як маъноӣ грамматикиро зохир намудаанд, ки он сифати феълӣ қабليات буда, ба гурӯҳи исмҳо гузаштаанд, зеро онҳо мафҳуми предметӣ пайдо карда, ба предметҳои конкрет далолат мекунанд. Лекин доираи истисноии онҳо дар матн маҳдуд мешавад, аз ин лиҳоз чунин сифатҳои феълӣ субстантиватсияшударо субстантиватсияи матнӣ ё окказионалӣ метавон номид. Дар забони англисӣ чунон ки аз тарҷумаи мисолҳо бармеояд, калимаҳои мазкур муодили бевоситаи худро надоранд ва барои ифодаи онҳо ягон ном истифода мешавад.

Дар маводи мо мисолҳои низ мавҷуданд, ки дар онҳо ҳамроҳи сифати феълӣ қабليات феълӣ модалӣ низ истифода мешавад: Лекин ҳамин баҳор, ҳамин озодиро **дида наметавонистагиҳо** буданд (10, с. 8). – But this summer there were **people not desiring to see this liberty**. Дар ин ҷумла сохтори “**дида наметавонистагиҳо**” вазифаи синтаксисии мубтадоро адо кардааст, зеро он ба катори исм гузаштааст, ки ба он тавассути пасванди ҷамъбандии «-ҳо» низ далолат мекунад. Ин шакл зиёд будани предметҳои зикршавандаро ифода менамояд, яъне дар ин ҷо муаллиф гурӯҳи одамони муҳолифро дар назар дорад. Аз ин инчунин мувофиқати хабари **буданд** бо мубтадои **дида наметавонистагиҳо** шаҳодат медиҳад, яъне пасванди - **ҳо** талаб кардааст, ки феълӣ **буданд** морфемаи шаҳси 3-юми ҷамъи феъл (-анд)-ро гирад. Тарҷумаи ин мисол ба забони англисӣ нишон медиҳад, ки ин таркиб ба забони англисӣ наметавонад танҳо тавассути сифати феълӣ ифода карда шавад. Бинобар он, ин сохтори синтаксисӣ дар забони англисӣ тавассути калимаи **people** ифодаи худро ёфтааст, зеро **дида наметавонистагиҳо** дар забони тоҷикӣ мафҳуми “**одамон**”-ро дар назар дорад, вале он дар забони тоҷикӣ зикр нашудааст. Аз ин бармеояд, ки дар забони англисӣ калимаи **одамон** бояд ҳатман оварда шавад. Ин таркиби субстантиватсияшуда иборати “**not desiring to see**”-ро ба сифати муайянкунандаи худ қабул кардааст.

Акнун доир ба сифати феълӣ ҳамзамонӣ, ки субстантиватсия шудааст, таваққуф менамоем: Анвар, хусусан Сурайё хостанд, ки ба **омадаистодагон** гапе назада гузашта раванд... (11, с. 158). – Anvar and especially Surayo wanted to go by without speaking, to **the coming people**. Дар ин мисол **омадаистодагон** шакли дуҷуми категориялии сифати

фeълӣ, яъне сифати фeълии хамзамонӣ буда, ба қатори исм гузаштааст, ки аз он илова шудани суффикси чамъбандии –гон низ шаҳодат медиҳад. Дар ҷумла он ба вазифаи пурқунандаи бавосита омадааст. Дар забони тоҷикӣ сифатҳои фeълии хамзамонӣ хеле устуворанд. Онҳо маънои категориалии ҳудудии худро мустақкам нигоҳ медоранд. Ин хусусияти онҳо имконият намендиҳад, ки сифатҳои фeълии хамзамонӣ ба категорияи сифат гузаранд [2, с. 340]. Бо вучуди он чунин сифати фeълӣ метавонад ба қатори исм гузарад. Тарҷумаи он ба забони англисӣ нишон медиҳад, ки забони англисӣ муодили бевоситаи худро надорад, аз ин рӯ он боз тавассути ҳамон вожаи “**people**” ифода карда мешавад, зеро **омадаистодагон** дар забони тоҷикӣ мафҳуми **одамонро** низ дар назар дорад, ки он дар мисоли забони тоҷикӣ зикр нашудааст. Ин нишон медиҳад, ки дар забони англисӣ ҳамин калимаи **одамон** бояд ҳатман оварда шавад. Исми мазкур вазифаи синтаксисии мубтадоро иҷро мекунад ва сифати фeълии **coming** ба сифати муайянқунандаи он омадааст. Сифати фeълии минбаъдиат субстантиватсия шуда метавонад, ки аз ин мисоли зерин шаҳодат медиҳад: **Мефаҳмидагӣ** ҳамдардӣ мекунад, **намефаҳмидагӣ** бедардона айбу эрод мегирад (12, с. 46). – **That who understands it** sympathizes, and **that who doesn’t understand it** finds faults carelessly. Дар ҷумлаи мазкур вожаҳои **мефаҳмидагӣ** ва **намефаҳмидагӣ** субстантиватсия шудаанд, ки аз он вазифаи синтаксисии онҳо шаҳодат медиҳад. Онҳо мафҳуми предметӣ пайдо карда ба вазифаи мубтадо омадаанд ва ба саволи **кӣ?** ҷавоб мешаванд. Онҳоро низ субстантиватсияи матнӣ ҳисобидан мумкин аст, ҳарчанд ки онҳо ба “Фарҳанги забони тоҷикӣ” ворид нагардидаанд. Дар нутқи гуфтугӯӣ ин гуна сифатҳои фeълии субстантиватсияшуда серистеъмол ва оммафаҳманд. “**Мефаҳмидагӣ**” ба забони англисӣ тавассути ҷонишини нисбии “**that**” ва ҷумлаи пайрави муайянқунандаи “**who understands it**” тарҷума шудааст. Вожаи “**намефаҳмидагӣ**” ба забони англисӣ ба воситаи ҷонишини нисбии “**that**” ва ҷумлаи пайрави муайянқунандаи “**who doesn’t understand it**” баргардонида шудааст.

Дар забони тоҷикӣ сифатҳои фeълии субстантиватсияшуда ҳамаи категорияҳои грамматикӣ исро қабул мекунад: **Гуфтаҳои** Сталиро аз аввал то ба охир аз гузаргоҳи ҳаёл мегузаронам (12, с. 27). Дар мисоли мазкур сифати фeълии **гуфтаҳо** субстантиватсия шудааст, зеро он пасванди чамъбандии **-ҳо** қабул кардааст. Гузашта аз ин он дорои банди изофии **-и** аст, ки барои алоқаманд кардани муайяншаванда хизмат мекунад. Дар “Фарҳанги забони тоҷикӣ” сифати фeълии **гуфта** чун исм низ шарҳ ёфтааст ва ба маънои **гапи гуфташуда, гуфтор, сухан, калом, қавл, нақл, баён, тақрир, сурада, ашъор, шеър** хизмат мекунад. Аз ин лиҳоз онро ба гурӯҳи сифати фeълии субстантиватсияшудаи пурра ё таъриҳӣ дохил кардан мумкин аст. Ҳарчанд ки он ба маънои ҳоси худ низ истифода мегардад. Магар дар ғурбат **аз ҷаҳон рафтаҳо** каманд? (12, с. 70). Дар ин мисол сифати фeълии **рафта** ба гурӯҳи исм гузаштааст, ки он дар шакли чамъ истода, исми конкретро ифода мекунад. Он ба вазифаи мубтадо омада, хабари ҷумла ба он мувофиқат кардааст. Дар ин ҷумла муаллифи асар дар зери мафҳуми **аз ҷаҳон рафтаҳо** - **одамони ғавтида, шахсони дар ғарибӣ аз олам ҷашм пӯшидаро** дар назар дорад. Онро низ ба гурӯҳи сифати фeълии субстантиватсияшудаи пурра дохил кардан мумкин аст, зеро дар “Фарҳанг”-и зикршуда он на танҳо чун сифати фeълии замони гузашта (аз рафтани), боз ба маънои **равоншуда, гузашта, сипаришуда** маънидод карда шудааст. Чунон ки дар боло қайд кардем, дар забони тоҷикӣ сифатҳои фeълӣ дар вақти субстантиватсия шудан ҳамаи категорияҳои грамматикӣ исро қабул мекунад, яъне нишондиҳандаи категорияи шумораи исм

артикли номуайяниро мегиранд. Инчунин бо пешоянду пасояндҳо меоянд ва ба вазифаҳои синтаксисии исм низ корбурд мешаванд.

Мисол:1) ... **гуфтаҳои** ӯро фақат дар атрофи минбар ва наздикии он будагон фаҳмиданд (11, с.206). – **His words** were heard only to the people around the tribune and near it. Дар мисоли мазкур калимаи **гуфтаҳои** ба исм гузашта, пасванди –**ҳо** қабул карда, аз бисёрӣ ва шакли чамъ будани исми додашуда дарак медиҳад. **Гуфтаҳо** тавассути бандаки изофаи –**и** ба калимаи **ӯро** алоқаманд гардидааст, ки он соҳибиятро ифода мекунад. Дар забони англисӣ бошад, **гуфтаҳо** - **his words** (суханҳои ӯ) тарҷума шудааст, ки дар шакли чамъ истодааст, лекин онро сифати феълии ба категорияи исм гузашта гуфта наметавонем, зеро **words** худ исм аст.

– Э вой, ман чӣ қадар девона ҳастам, - бо овози паст, аз **гуфтаҳоиаш** пушаймонӣ изҳор кард Ғурмағас (8, с.174) - "Damn it all, what an idiot I am!" he said under his breath. Дар мисоли додашуда пешоянди **аз** чун калимаи ёридиҳанда бо сифати феълии исмгардида омада, барои ифода кардани муносибати объектӣ хизмат мекунад. Ғайр аз он бандакчонишини соҳибии –**аш** аз исм будани ин вожа гувоҳӣ медиҳад. Лекин тарҷумаи англисӣ нишон медиҳад, ки **гуфтаҳоиаш** дар ин ҷо ҳатто тарҷума нашудааст.

Вай ду – се дақиқа фурсат дорад, дар ҳамин ду - се дақиқа коре шавад, ки Зайнаб ба **гуфтаи** ӯ тан диҳад розӣ шавад (11, с.323). – He has only two or three minutes more, and within these two - three minutes Zaynab must happen to accept **his words** and to agree with him. Дар ин ҷо низ **гуфта** ба исм гузаштааст, зеро пеш аз он пешоянди **ба** истодааст, ки он барои ифодаи муносибати объектӣ хизмат мекунад. Чун исм ба ин вожа бандаки изофии –**и** ҳамроҳ шуда, барои ифодаи муносибати атрибутивӣ хизмат мекунад. Дар забони англисӣ вожаи **гуфта** -**words** тарҷума шуда, дар шакли чамъ омадааст. Вале он исм, на сифати феълии исмшуда мебошад.

Ба гапи ман гӯш кун ва **гуфтаҳоиамро** иҷро намо! (11, с.321). – Listen to me and follow **my words!** Дар ин мисол **гуфтаҳоиам** субстантиватсия шудааст ва пасоянди –**ро**, морфемаи чамъсоз, нишондиҳандаи соҳибият –**ям**-ро қабул кардааст ва дар ҷумла вазифаи пурқунандаи бевоситаро иҷро мекунад. Дар забони англисӣ он ба таври **my words** (суханҳои ман) тарҷума шудааст, ки он на сифати феълӣ, балки исм аст.

Мебинам, ки шумо Марияро дар либоси тоҷикӣ дида ва аз забони ӯ сухани тоҷикӣ шунида, ба **гуфтаи** ман бовар намекунед (12, с. 29). – As I see, having seen Maria dressed in Tajik and having heard her speaking Tajik, you can't believe **my words**. - Дар мисоли мазкур сифати феълии **гуфта** ба қатори исм гузашта, бандаки изофаи –**и** гирифтааст ва мафҳуми предметӣ пайдо кардааст (он чӣ ки ман гуфтам). Дар забони англисӣ он низ ба таври мисоли болоӣ чун **my words** (суханҳои ман) тарҷума шудааст. **Гуфтагиро** ба шумо нодуруст гуфтанд (11, с.132). – **The reporters** have told you wrong word. Дар ин ҷо сифати феълии **гуфтагиро** исм шуда дар ҷумла ба вазифаи мубтадо омадааст, зеро мафҳуми **гуфтагиро** исми шахсро ифода карда шахсони хабар расонидаро дар назар дорад. Ғайр аз ин сифати феълӣ суффикси чамъбандии – **ҳо** гирифтааст. Ин вожа ба “Фарҳанги забони тоҷикӣ” ворид нашуда бошад ҳам, дар нутқи гуфтугӯи серистеъмол аст. Аммо дар забони англисӣ он субстантиватсияшуда чун **reporters** тарҷума шуда, ба вазифаи мубтадо омадааст. **Reporters**-ро наметавон сифати феълии исмшуда ҳисобид зеро он худ исми сохта аст, ки –**er** қабул кардааст.

Хайр, набошад, **гуфтаҳои** директори мактаб чӣ маъно доранд? (11, с.190) – Well, what do then the headmaster's **words** mean? Дар ин мисол сифати феълии **гуфтаҳо** ба исм гузашта, ба вазифаи синтаксисии мубтадо омадааст ва ин хабар бо мубтадо аз рӯи

шумора мувофиқат кардааст. Ин исм шакли чамъ гирифтааст, бандаки изофӣ қабул кардааст, ки он муайянкунандаро бо муайяншаванда алоқаманд менамояд. Тарҷумаи забони англисии он нишон медиҳад, ки “**гуфтаҳо**” чун исми **words** тарҷума шудааст, ки он низ ба вазифаи синтаксисии мубтадо омадааст. Ин ҳама **гуфтаҳои шумост** (11, с. 164). *These are all your words.* Дар ин мисол сифати феълии исмшудаи **гуфтаҳо** вазифаи қисми номии хабарро адо кардааст. Дар забони англисӣ муодили **гуфтаҳо** – исми **words** мебошад, ки он ҳам вазифаи синтаксисии қисми номии хабарро иҷро мекунад.

Ман аз **гуфтаи** ин бача берун баромада Шокиро аз масҷид халос карда гирифтам. (11, с.138) – *Having heard the boy’s words I went out, and saved Shokir off the mosque.* Дар ин ҷумла сифати феълии **гуфта** ба исм гузаштааст, зеро он бо пешоянди **аз** омада вазифаи ҳолро иҷро мекунад. Дар забони англисӣ бошад, он чун исми **words** (гапҳои писарак) тарҷума шудааст, ки онро наметавон муодили сифати феълии субстантиватсияшуда шуморид.

Дар забони англисӣ ду сифати феълӣ мавҷуд аст: сифати феълии I ва сифати феълии II. Онҳо бо як минвол субстантиватсия намешаванд. Субстантиватсияи сифати феълии II, ки бо роҳҳои гуногун сохта мешавад, бештар воқеаҷӯрад, вале сифати феълии I аҳён – аҳён ба исм мегузарад.

Чунон, ки қайд кардем, дар забони англисӣ мисолҳо бо истифодаи сифати феълии I, ки субстантиватсия шудаанд, хеле кам дучор мешаванд: “*The dead teach the living*”. *He looked down again at the body* (15, с.1959). – «Мурдагон **зиндагонро** меомӯзонанд». **ӯ** аз нав ба ҳасад нигоҳ кард.

Ба ақидаи Л.А.Телегин, сифати феълие, ки морфемаи – **ing** дорад, барои ифодаи шахс истифода намешавад [6, с.141]. Лекин мисоли болоӣ собит менамояд, ки бо мурури замон чунин сифатҳои феълии ба гурӯҳи исмҳо гузашта, барои ифодаи шахс низ истифода мегардад.

Сифати феълии II дар забони англисӣ бештар субстантиватсия мешавад. Албатта, он дар ин ҳолат як нишондиҳандаи расмӣ артикли муайяни мегирад. Мисол: *Natural population growth is an absolute amount of difference between number of born and dead in certain period of time.* (18, 2009-2010). – Зиёдшавии воқеии аҳоли ин миқдори умумии **таваллудшудагон** ва мурдагон дар ягон давраи муайян мебошад. Дар ин мисол **born** сифати феълии субстантиватсияшуда ба ҳисоб меравад ва муодили тоҷикии он **таваллудшудагон** низ сифати феълӣ, ки ба гурӯҳи исм гузаштааст. *They had nursed the wounded...* (17, part II). – Онҳо **захмдоронро** нигоҳубинӣ мекарданд... Дар ин мисол **the wounded** субстантиватсия шудааст, лекин дар забони тоҷикӣ он тавассути сифати субстантиватсияшуда ифода карда шудааст.

The known and the unknown were commingled in the dream-pageant that thronged his vision (16, 1909). – Дар пеши назараш тасвирҳои ҳаёлие торафт бештар шудан гирифтанд, ки дар онҳо **шиносу ношинос** ҳама омехта шуда буданд. Дар ин ҷо **the known** сифати феълии замони гузашта исм шуда омадааст ва артикли “**the**” гирифтааст. Ин сифати феълӣ ба забони тоҷикӣ тавассути сифати субстантиватсияшуда баргардонида шудааст. Вожаи “**unknown**” бошад, исм аст, ки он дар забони тоҷикӣ ба воситаи сифати ба исм гузашта тарҷума карда шудааст. *By then, the fury was directed not against the learned, for there were none, but against the merely literate* (19, 1960). – То он замон, нисбати **олимон** бадбинӣ набуд, балки он нисбати шахсони босавод ба назар мерасид. Дар ин ҷо низ **learned** сифати феълӣ буда, дар ҷумла ба

вазифаи пурқунанда омадааст. Онро субстантиватсияи окказионалӣ ҳисобидан мумки аст. Дар забони тоҷикӣ бошад, он тавассути сифати ба исм гузашта ифода карда шудааст.

Zerchi watched him with that pity one might feel for **the lost** (19, 1960). – Зерчи ба ӯ бо чунон таасуф менигарист, ки кас ба **фавтидае** менигарад. Дар ҷумла **the lost** сифати феълӣ буда, чун **гумшуда**, **фавтида** истеъмом мешавад. Тарҷумаи тоҷикӣ нишон медиҳад, ки **the lost** муодил дорад ва он **фавтида** мебошад.

Дар забони англисӣ сифатҳои феълӣ аз навъи **the wounded, the drunken** сифати феълӣ бошанд ҳам, лекин бо мурури замон пурра ба гурӯҳи сифатҳои гузаштаанд. Мисол: "...you should be careful that corn should be distributed only to those who are in genuine need, and not to **the drunken, the idle, or the dishonest.**" (13,1930).

Сифати феълӣ II –и ба исм гузашта бештар маънои ҷамъ дорад. **The wounded are getting better** (Euronews). – Аҳволи **захмдорон** беҳтар шуда истодааст. Лекин он гоҳо дар шакли танҳо низ истифода шуда метавонад. Шакли танҳо ӯ ҷамъ будани он аз матн муайян карда мешавад: "I do leave it alone," affirmed **the accused** hollowly (14, 1925) – "Ман, албатта, инро дигар тақрор намекунам," тасдиқ кард **айбдоршаванда** бепарвоёна.

Ҳамин тавр, сифати феълӣ ҳам дар забони тоҷикӣ ва ҳам дар забони англисӣ субстантиватсия мешавад. Дар вақти субстантиватсия шудан дар забони тоҷикӣ сифати феълӣ дар ҷумла метавонад:

- 1) Дар шакли танҳо ӯ ҷамъ ояд: **гуфта, рафтаҳо**
- 2) Бо пешоянд истифода ёбад: **аз гуфтаҳои ӯ**
- 3) Морфемаи соҳибият қабул кунад: **гуфтаҳоям, гуфтаҳояш**
- 4) Бо бандаки изофии –и ояд: **гуфтаҳои шумо**
- 5) Пасоянди –ро гирад: **гуфтаҳоямро, гуфтаҳоро**
- 6) Ба вазифаи мубтадо ояд: **Дидагиҳо** гуфтанд.
- 7) Дар ҷумла вазифаи пурқунандаро адо наояд: Ман ба **гуфтаҳои** директори мактаб бовар мекунам.
- 8) Ба вазифаи қисми номии хабар ояд: Ин ҳама **гуфтаҳои** шумост.
- 9) Ҳамроҳи пешоянд омада вазифаи ҳолро иҷро наояд: Баъди **гуфтаҳои** шумо ман пушаймон шудам.

Дар забони англисӣ субстантиватсияшавии сифати феълӣ I ва сифати феълӣ II як хел амалӣ намегардад. Ба исм гузаштани сифати феълӣ I хеле нодир аст: **The dead teach the living.** Сифатҳои феълӣ II –и ба исм гузашта, бештар маънои ҷамъ ифода мекунад. Он гоҳо дар шакли танҳо низ истифода шуда метавонад. Танҳо ӯ ҷамъ будани он аз матн муайян карда мешавад.

Аз мисолҳои таҳлилшуда мебинем, ки калимаҳои **the living, born, the lost, the accused** дар забони тоҷикӣ муодил доранд – **зинда, таваллудшуда, фавтида, айбдоршаванда** – ва дар ҳар ду забони муқоисашаванда бо як усул субстантиватсия мешаванд.

Пайнавишт:

1. Арнольд, И.В. *Лексикология современного английского языка* – М.: Высшая школа, 1986 - 295 с.
2. *Забони адабии ҳозираи тоҷик қ.1 // Лексикология, фонетика ва морфология.* – Душанбе: Ирфон, 1973. – 450 с.

3. Рустамов, Ш. Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик- Душанбе: Дониш, 1972 – 77 с.
4. Рустамов, Ш. Таснифоти ҳиссаҳои нутқ ва мавқеи исм. -Душанбе: Ирфон, 1972. – 88 с.
5. Рустамов, Ш. Исм. - Душанбе: Дониш, 1981. – 216 с.
6. Телегин, Л.А. Безаффиксальная транспозиция и её влияние на процессы деривации в современном английском языке: дисс... доктора филологических наук. - Самарканд, 1992. - 259 с.
7. Усмонов, К. Морфологияи муқоисавии забони англисӣ ва тоҷикӣ. - Хуҷанд: Нури маърифат, 2016. – 212 с.

Маводи амалӣ:

8. Войнич, Э.Л. *Ғӯрмагас* / Э.Л. Войнич. – Душанбе: Маориф, 1982.–316 с.
9. Икромӣ, Ҷ. *Тори Анкабут* / Ҷ. Икромӣ. – Сталинобод: *Нашириёти Давлатии Тоҷикистон* 1960. – 110 с.
10. Икромӣ, Ҷ. *Дувоздаҳ дарвозаи Бухоро* / Ҷ. Икромӣ. – Душанбе: Ирфон, 1984. – 384 с.
11. Икромӣ, Ҷ. *Ман гунаҳгорам* / Ҷ. Икромӣ. – Сталинобод: *Нашириёти Давлатии Тоҷикистон* 1957. – 210 с.
12. Ҷалил, Р. *Асарҳои мунтахаб (ҷ. 1)* / Р. Ҷалил. – Душанбе: Адиб, 1988. – 464 с.
13. Chekhov, A. *The Wife* / A. Chekhov (Constance Garnett, 1900-1930).
14. Dreiser, T. *An American Tragedy* / T. Dreiser, book III, 1925.
15. Hailey, A. *The Final Diagnosis* / A. Hailey (1959).
16. London, J. *Martin Eden* / J. London (1909).
17. Mitchell, M. *Gone with the Wind* / M. Mitchell - part II.
18. Moscow State University. Report № 1 on Games Impact in the framework of the programme "Olympic games impact -- OGI" (2009-2010).
19. Walter, M. Miller, Jr. *A Canticle for Leibowitz* / M. Walter, Jr. Miller (1960).

References:

1. Arnold, I.V. *The Lexicology of Modern English Language*– Moscow, Higher School, 1986. – 295 pp.
2. *Modern Literary Tajik Language p.1 // Lexicology, Phonetics and Morphology* – Dushanbe, Cognition 1973. – 450 pp.
3. Rustamov, Sh. *Formation of Words in Modern Tajik Literary Language*. - Dushanbe: Knowledge, 1972. – 77 pp.
4. Rustamov, Sh. *Classification of Parts of Speech and Position of Noun*. - Dushanbe: Cognition, 1972. – 88 pp.
5. Rustamov, Sh. *Noun* - Dushanbe: Knowledge, 1981. – 216 pp.
6. Telegin, L.A. *Transposition and its Influence upon the Processes of Derivation in Modern English. Doctoral dissertation in philology. Samarcand: 1992 – 259 pp.*
7. Usmonov, K. *Comparative Morphology of English and Tajik Languages*. Khujand: Education, 2016 – 212 pp.

References of factual materials:

8. Voynich, E.L. *The Gadfly* / E.L. Voynich // Foreign Languages, Publishing House, 1954. – 334 pp.
9. Ikromi, J. *Web* / J. Ikromi. – Stalinobod: State Publishing House of Tajikistan 1960. – 110 pp.(in Tajik)

10. Ikromi, J. *Twelve Gates of Bukhara* / J. Ikromi. – Dushanbe: Cognition, 1984. – 384 p. (in Tajik)
11. Ikromi, J. *I am a Sinner* / J. Ikromi. – Stalinobod: State Publishing House of Tajikistan 1957. – 210 pp.
12. Jalil, R. *Selected Works (v. 1)* / R. Jalil. – Dushanbe: Man of Letters, 1988. – 464 p.
13. Chekhov, A. *The Wife* / A. Chekhov (Constance Garnett, 1900 – 1930).
14. Dreiser, T. *An American Tragedy* / T. Dreiser, book III, 1925.
15. Hailey, A. *The Final Diagnosis* / A. Hailey (1959).
16. London, J. *Martin Eden* / J. London (1909).
17. Mitchell, M. *Gone by the Wind* / M. Mitchell - part II.
18. Moscow State University. *Report № 1 on Games Impact in the Framework of the Program me "Olympic Games Impact -- OGI" (2009-2010)*.
19. Walter, M. Miller, Jr. *A Canticle for Leibowitz* / M. Walter, Jr. Miller (1960).